

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

Qo‘lyozma huquqida
UDK: 338.45:677(575.1)

RAXIMOV FURQAT JALOLOVICH

**KIMYO TOLALARI ASOSIDA TO‘QIMACHILIK SANOATI
KORXONALARINING DIVERSIFIKATSIYA FAOLIYATINI JADAL
RIVOJLANTIRISH**

08.00.03–“Sanoat iqtisodiyoti”

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: Maxmudov Nosir Maxmudovich
iqtisodiyot fanlari doktori, prof.

Toshkent-2025

MUNDARIJA

	KIRISH.....	3
I	KIMYO TOLALARI ASOSIDA TO‘QIMACHILIK SANOATI	
BOB	KORXONALARINING DIVERSIFIKATSIYA FAOLIYATINI	
	JADAL RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY JIHAT-	
	LARI.....	12
1.1.	Kimyo tolalari asosida to‘qimachilik sanoati korxonalarini diversifikatsiyalashning mohiyati va iqtisodiy asoslari	12
1.2.	To‘qimachilik korxonalarida diversifikatsiya strategiyalaridan foydalanishning afzalliklari va o‘ziga xosligi.....	23
1.3.	Jahonda kimyo tolalariga asoslangan to‘qimachilik sanoatini rivojlanishi va tarmoqni diversifikatsiyalash usullari.....	39
	Birinchi bob bo‘yicha xulosa	55
II	O‘ZBEKISTONDA TO‘QIMACHILIK SANOATINI KIMYO	
BOB	TOLALARI ASOSIDA DIVERSIFIKATSIYALASH HOLATI	
	TAHLILI.....	57
2.1.	O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatining xomashyo manbalari va kimyo tolalari ishlab chiqarishni rivojlanishi.....	57
2.2.	To‘qimachilik sanoatida kimyo tolalari bozori va korxonalarning ishlab chiqarish imkoniyatlari tahlili.....	66
2.3.	Kimyo tolalarini qayta ishlovchi korxonalarning iqtisodiy holati va diversifikatsiyalashuv darajasi tahlili.....	76
	Ikkinchi bob bo‘yicha xulosa	91
III	KIMYO TOLALARI ASOSIDA TO‘QIMACHILIK SANOATI	
BOB	KORXONALARINING DIVERSIFIKATSIYA FAOLIYATINI	
	JADAL RIVOJLANTIRISHNING TA’MINLASH YO‘NALISH-	
	LARI.....	92
3.1.	To‘qimachilik va moda industriyasida yashil innovatsiyalar: sintetik tolalardan foydalanishning muqobil yechimlari va mahsulotlar raqamli pasportini yaratish mexanizmlari.....	92
3.2.	Kimyo tolalari asosida to‘qimachilik sanoati korxonalarining diversifikatsiyalash asosida eksport imkoniyatlarini oshirish	110
3.3.	To‘qimachilik korxonalarida kimyo tolalari ishlab chiqarish asosida yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish istiqbollari.....	118
	Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar	130
	XULOSA	132
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	135
	ILOVALAR	144

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiya annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda global raqobatning kuchayib borishi sharoitida iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida to'qimachilik sanoatining ahamiyati ortib bormoqda. Yangi ish o'rinlari yaratish, mamlakat eksport salohiyatini oshirishga hissa qo'shish, ilg'or texnologiyalarni joriy qilish, xalqaro savdoni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shish mazkur tarmoqning asosiy afzalliklaridan hisoblanadi. Jahonda XX asrning oxiridan boshlab kimyoviy tolalar ishlab chiqarish hajmi va o'sish sur'ati bo'yicha tabiiy tolalarni ortda qoldirib kelmoqda. ““Data Bridge Market Research” tahlil qiladiki, 2022-yilda 27,88 milliard dollar bo'lgan global to'qimachilik kimyosi bozori 2030-yilga kelib 41,82 milliard dollargacha ko'tariladi va 2023-yildan 2030-yilgacha bo'lgan prognoz davrida 5,2 foizga o'rtacha o'sishi kutilmoqda”¹. To'qimachilik sanoati nafaqat jahon iqtisodiyotiga, balki ijtimoiy rivojlanish va ekologiyaga ham muhim ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tarmoqda innovatsiyalar, barqarorlik va xalqaro hamkorlikni qo'llab-quvvatlash global iqtisodiy rivojlanishni yangi bosqichga olib chiqish uchun muhim omillardan biridir.

Jahon to'qimachilik sanoatida sintetik tolalarning barqarorligini yaxshilash, atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish va qayta ishlash bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratilgan tadqiqot va ishlanmalarga keng e'tibor qaratilmoqda. Yangi turdagi kimyoviy tolalarni, masalan, biopolimerlar va qayta ishlangan tolalarni ishlab chiqarishni o'rganish, to'qimachilik mahsulotlari uchun mahalliy va xalqaro bozor ehtiyojlarini aniqlash, tolalarni funksional xususiyatlar bilan ta'minlaydigan ilg'or ishlov berish texnologiyalarini joriy etish, to'qimachilik sanoatida resurslarni tejash, suvni qayta ishlash va chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan texnologiyalarni joriy etish bu borada amalga oshirilayotgan tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekistonda kimyoviy tolalar bozorida barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish va mazkur sanoatni rivojlantirish orqali qo'shilgan qiymat yaratish

¹ <https://www.databridgemarketresearch.com/reports/global-textile-chemicals-market>

mexanizmlarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-sentyabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni bilan "To'qimachilikda ip kalavani qayta ishlash darajasini 100 foizga yetkazish hamda yuqori sifatli matoga talabni qondirish uchun 400 ming tonna sun'iy va aralash tola ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish"² vazifasi belgilangan. Ushbu maqsadga erishish uchun sun'iy tolalarni ishlab chiqarishni ko'paytirish, yangi turlarini yaratish kabi innovatsiyalarga ahamiyat qaratish, O'zbekistonda to'qimachilik sanoatining xomashyo manbalarini yaratish va kimyo tolalari ishlab chiqarishni rivojlantirish, ishlab chiqarish imkoniyatlari va samaradorlikni tahlil qilish, kimyo tolalarini qayta ishlovchi korxonalarning iqtisodiy holati raqobatbardosh ustunliklarini aniqlash, sintetik tolalardan foydalanishning muqobil yechimlari va mahsulotlar raqamli pasportini yaratish mexanizmlarini ishlab chiqish, to'qimachilik sanoati korxonalarining diversifikatsiyalash asosida eksport imkoniyatlarini oshirish hamda yuqori qo'shilgan qiymat yaratish istiqbollari belgilab berish talab etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", 2023-yil 10-yanvardagi PF-2-son "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini tubdan isloh qilish hamda sohaning eksport salohiyatini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2022-yil 21-yanvardagi PF-53-son "To'qimachilik va tikuv-trikotaj korxonalarida chuqur qayta ishlash va yuqori qo'shilgan qiymatli tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni hamda ularning eksportini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021-yil 16-noyabrdagi PF-14-son "Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlari, 2019-yil 12-fevraldagi PQ-4186-son "To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini isloh qilishni yanada chuqurlashtirish va uning eksport salohiyatini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-sentyabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>